

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

Heft uw ogen op omhoog

„Bij wien dan zult gij Mij vergelijken, dien Ik gelijk zij? zegt de Heilige. Heft uw ogen op omhoog en ziet wie deze dingen geschapen heeft; die in getal hun heir voortbrengt, die ze alle bij name roept, vanwege de grootheid zijner krachten en omdat Hij sterk van vermogen is: daar wordt er niet één gemist.”

Jes. 40 : 25, 26.

De groten der aarde zijn in Genève bijeen om een paar kwesties, die Oost en West verdeeld houden, uit de weg te ruimen. De ogen van heel de wereld zijn op hen gericht. Van het resultaat van hun besprekingen hangt ontzettend veel af. Vinden ze elkander niet, dan duurt de „koude” oorlog onverminderd voort. Mogelijk op de duur met het gevolg, dat een „warme” oorlog uitbreekt. En die kon wel eens zo heet zijn, dat heel de wereld er door verbrandt. Vinden ze elkander wel, dan verminderen misschien de spanningen die er na de tweede wereldoorlog eigenlijk voortdurend zijn geweest.

Ook zij, die het heil niet uit Oost of West verwachten, maar die hun hoop gevestigd hebben op de HERE hun God, zullen deze besprekingen met belangstelling volgen. Zet de HERE in Zijn toorn de volken tegen elkander op, zodat een nameloze ellende zich over de wereld verspreidt, dan delen ook de rechtvaardigen in dat verschrikkelijke lijden. Heeft de HERE nog gedachten des vredes voor de hedendaagse wereld, dan delen ook de gelovigen in die vrede. We mogen de HERE wel gedurig en vurig bidden, dat Hij de harten der heersers zó neigt, dat zij vrede met elkander zoeken. Velen van hen hebben het bidden verleerd. Maar wie weet, mocht Hij de gebeden van Zijn volk nog verhoren, zodat wij nog een betrekkelijk rustig leven mogen houden. Laten we maar luisteren en doen naar de vermaning van de apostel: „Ik vermaan dan vóór alle dingen, dat gedaan worden smekingen, gebeden, voorbiddingen, dankzeggingen voor alle mensen; voor koningen en allen die in hoogheid zijn, opdat wij een gerust en stil leven leiden mogen in alle godzaligheid en eerbaarheid”. I Tim. 2 : 1, 2.

Christus heeft ons geboden God aan te spreken als: Onze Vader, die in de hemelen zijt. Waarom dat: Die in de hemelen zijt? „Opdat wij van de hemelse majesteit Gods niet aardselijk denken en van Zijn almachtigheid alle nooddruft van lichaam en ziel verwachten”.

We zullen van Gods hemelse majesteit niet aards denken. Dat wilde Jesaja aan het volk Gods van zijn dagen leren. Dat wil hij ons nog leren. Ook in de woorden van bovengenoemde tekst. In de naam des HEREN vraagt hij: „Bij wien dan zult gij Mij vergelijken, dien Ik gelijk zij? zegt de Heilige”.

Zullen we ons een beeld van God maken, alsof Hij op een groot mens gelijk? De heidenen hebben zich godenbeelden gemaakt. Naar hun eigen beeld en gelijkenis. Hun goden stelden zij voor in de gedaante van een man. Hun godinnen in de gestalte van een vrouw. Zij dachten aards van hun goden. Deze waren in hun voorstelling een beetje groter en machtiger en deugdzamer dan mensen. Soms ook groter in ondeugden en gebreken.

Maar wij zullen geloven en belijden, dat God is: „eeuwig, onbegrijpelijk, onzienlijk, onveranderlijk, oneindig, almachtig; volkomen wijs, rechtvaardig, goed, en een zeer

overvloedige fontein aller goeden”. Art. I Ned. Gel. Bel.

Zullen we zeggen, dat God een beetje machtiger is dan de macht van alle volken samen? Wat is de macht van de volken groot! Om voor te beven. Als de miljoenen-legers van Amerika en China en Rusland eens in actie kwamen! Met hun atoombommen en lange-afstand-raketten en hoe die afschuwelijke vernietigings-instrumenten meer mogen heten. Het is om van te rillen. Onvoorstelbaar groot is de macht der volkeren van deze tijd. Zullen we Gods macht daarmee vergelijken? Neen, dat zullen we niet. Want Gods macht is onvergelykelijk veel groter: „Zie, de volkeren zijn geacht als een druppel van een emmer, en als een stofje van de weegschaal”. vs 15. „Alle volken zijn als niets voor Hem en zij worden bij Hem minder geacht dan niet en ijdelheid”. vs 17. Een druppel biggelt onder aan de rand van een emmer, die uit de put wordt opgehaald, en valt terug in de put. Wie let op zulk een druppeltje? En een stofje blaast men van de weegschaal af. Wat heeft het te betekenen? Nu, zó weinig hebben de aardse machten te betekenen van Assyrie en Egypte. Maar ook van Amerika en Rusland. In vergelijking met de macht des HEREN. Hij blaast ze weg als Hij wil en Hij vaagt ze weg met één beweging van Zijn machtige arm. Niemand is met „de Heilige” te vergelijken. God is Heilig. Dat is: Verheven, ongevaarlijk, wonend in een ontoegankelijk licht. Zelfs de hemel der hemelen kan Hem niet bevatten. Van Hem roepen de heilige engelen elkander toe: „Heilig, heilig, heilig is de HERE der heerscharen, de ganse aarde is van Zijn heerlijkheid vol”. Jes. 6 : 3.

Is de macht des HEREN soms te vergelijken met de macht van de groten der aarde? Al de macht der volkeren is om zo te zeggen gelegd in de hand van één man. Bijv. van Nebukadnezar of van een Farao. Of in onze dagen in de hand van Eisenhower of Kroetsjef. Zij hebben maar op een knop te drukken en heel de wereld vliegt in brand. Hebben sommige wereldgroten niet een schier goddelijke macht? Geen denken aan! Bij God vergeleken zijn de grootsten der machtigen „niets en ijdelheid”. De HERE is het, „die de vorsten te niet maakt, de richters der aarde maakt Hij als ijdelheid. Nauwelijks zijn zij geplant, nauwelijks gezaaid, nauwelijks wortelt hun stek in de aarde, of Hij blaast reeds op hen, zodat zij verdorren, en een storm neemt ze op als stoppels”. vs 23, 24. Ook koningen en keizers en presidenten zijn als „gras, dat er heden is en morgen in de oven geworpen wordt”.

Gelijk het gras is hun kortstondig leven, gelijk een bloem, die op het veld verheven, wel sierlijk pronkt, maar krachtloos is en teër; wanneer de wind zich over 't land laat horen, dan knakt haar steel, haar schoonheid gaat verloren: Men kent en vindt haar standplaats zelfs niet meer.

Wilt gij iets zien van de ontzagwekkende macht des HEREN? Heft dan uw ogen naar omhoog en ziet: wie heeft dit alles geschapen?

Jesaja zal gedacht hebben aan de miljoenen „hemellichamen”, de sterren.

Wat is de hemel, met al wat er in is, een bewijs van Gods almachtige kracht. Dat was het voor Jesaja en voor het volk des HEREN van zijn dagen. Dat is het ook nog voor ons,

UIT DE INHOUD:

Heft uw ogen op omhoog	H. J. J.
Calvijn en de moderne oecumenische beweging	C. V.
Veni Creator	J. B.
„De Groote Vredeboodschapbrenger was binnen gekomen” (II)	C. V.
De boodschap van het Réveil (IV)	J. L. v. E.
Genade en waarheid (II)	D. H.
Boekbespreking	J. W.
Een stem uit de kerken	Luctor
Van hier en ginds	
Kerknieuws	

als we de Vader van Jezus Christus kennen door zijn Woord. Dan is heel de schepping „voor onze ogen als een schoon boek, in hetwelk alle schepselen, grote en kleine, gelijk als letteren zijn, die ons de onzienlijke dingen Gods geven te aanschouwen, namelijk zijn eeuwige kracht en goddelijkheid”. Art. II Ned. Gel. Bel.

Maar vooral het heerleger van sterren maakt een ontzagelijke indruk. Wonderlijk is het, dat Jesaja voor 2500 jaren dezelfde sterrebeelden zag als men nu nog in Palestina aanschouwt. Al de miljoenen — of zijn het miljarden? — sterren treden bij het vallen van de avond als een leger aan. Op Gods commando staan ze daar: afdeling naast afdeling, allen in een vaste orde, die niet verbroken wordt. De Grote Beer en de Kleine Beer en de Orion en het Zevengesternte en hoe de duizenden sterrebeelden mogen heten. Wij kunnen ons van de hemelruimte geen voorstelling maken. Het licht ijlt met een snelheid van 300.000 Km per sec. voort. En er zijn sterren, die — als ik me niet vergis — lichtjaren van de aarde zijn verwijderd. Indertijd las ik een boek: De wonderen van het heelal. Het heeft een onvergetelijke indruk op mij gemaakt! Van die wonderlijke wereld moest ons een sterrekundige eens iets meer vertellen. We zien vaak nog zo weinig van de wonderen van het heelal. Als we er oog voor hebben dan zeggen we met Psalm 104: „Hoe groot zijn uw werken, o HERE! Gij hebt ze alle met wijsheid gemaakt”. Wat een almachtige kracht moet de HERE hebben om deze miljoenen sterren te scheppen en te onderhouden en in hun banen te leiden. En Hij doet het al spelende om zo te zeggen. Hij heeft er geen werk aan. Hij is groot van raad en machtig van daad. Wat zouden menselijke machten tegen Hem vermogen? Tegen Zijn wil kunnen zij zich noch roeren noch bewegen. Hij is geweldig van kracht en groot van sterkte. Ziet naar omhoog en weest getroost:

Die wolken, lucht en winden
wijst spoor en loop en baan
zal ook wel wegen vinden,
waarlangs uw voet kan gaan.

H. J. Jager.

De gemeente is heel deze eeuw door een speelbal van theologen geweest; beurtelings belasterd of geveild, bespot of naar den mond gesproken, is zij in haar ware karakter door allen miskend en, onder de leuze: „fiat scientia, pereat ecclesia”, opgeofferd aan het stelsel, dat men zelf had uitgedacht.

Dr H. Bavinck.

Calvijn en de moderne oecumenische beweging

In deze tijden van Calvijn-herdenking komt als van zelf de vraag op, of er verband bestaat tussen het werken — de theologie en de kerkelijke actie — van Calvijn en de moderne oecumenische beweging, zoals die in de Wereldraad van Kerken is geconcentreerd. Zoals men weet wordt deze vraag dikwijls, hetzij aarzelend, hetzij beslist, bevestigend beantwoord.

Het is daarom goed deze vraag eens nader onder ogen te zien en er een antwoord op te zoeken.

Ongetwijfeld heeft het zijn bezwaren na te gaan hoe iemand, die reeds eeuwen geleden heeft geleefd, zou geoordeeld hebben over een actie, welke zo lange tijd na zijn heengaan ontstond. Maar toch is dat niet altijd onmogelijk. In ieder geval kan men een contemporaine beweging toetsen aan de gedachten, de overtuigingen van een heengegane. En zeker is dit mogelijk, als die gestorvene iemand is, die zó helder en zó breed zijn ideeën heeft uiteengezet als Calvijn dat deed.

Wanneer men zich afvraagt wat het specifieke is van Calvijns theologie, behoeft men niet lang naar een antwoord te zoeken. Calvijn was — dit zeggen alle kenners van zijn werk — een **Schrifttheoloog**. Voor hem was prediking, theologie, kerkelijke arbeid, vóór alles een luisteren naar, een leven uit, een naspreken van, een handelen overeenkomstig de Heilige Schrift.

Maar — hoe zag Calvijn de Schrift?

In verband met de opzet van dit artikel wil ik er speciaal op wijzen, dat velen Calvijns opvatting omtrent de Schrift min of meer identificeren met die, welke door Barth wordt gepredikt.

Volgens Barth is het zo, dat de term „Woord Gods” drieërlei betekenis kan hebben. Hij spreekt er n.l. van, dat respectievelijk de **prediking**, de **bijbel** en **Gods openbaring in Jezus Christus** Gods Woord is. Barth heeft het in dit verband over de drie „gestalten” van Gods Woord. Daarbij is die laatste voluit primair. Zij is de inhoud, de bestaansgrond, de norm, het leven van de beide andere.

Gods openbaring is voor Barth ident met het mens geworden Woord Gods. Jezus Christus is het **oorspronkelijke**, het **onmiddellijk** door God gesproken Woord. In de menselijke gestalte van Christus treedt dat Woord ons tegemoet en heeft zich daarmee aan heel de problematiek van toorn en sterven, waaronder alle vlees zucht, onderworpen.

Die oorspronkelijke gestalte van het Woord Gods, waarmee we in Jezus Christus te doen hebben, bereikt ons evenwel momenteel niet anders dan door middel van de twee andere genoemde gestalten, n.l. die van Schrift en prediking. Of, juister gezegd, via de actueel gepredikte Schrift.¹⁾

Uit deze typering blijkt duidelijk, dat de openbaring van Gods Woord in de existentie van de menselijke natuur van Christus primair is. Die existentie is de „Realgrund”, de feitelijke bodem, waarop Schrift en prediking rusten. Het bizondere van deze „Realgrund” is, dat zij **in volle directheid** is, wat de andere twee steeds weer moeten **worden**, namelijk: **Woord Gods**.

Men lette vooral op dat woordje **worden**. De Schrift — daarover spreken we nu alleen — moet steeds weer Gods Woord **worden**. Worden — als dat God behaagt, en: door de kracht van de Heilige Geest.²⁾

Het is volgens Barth namelijk zo dat de Schrift in feite tweeërlei bestaan heeft.

Vooreerst is de Schrift een concreet, voor ons en voor alle mensen liggend, boek. Als zodanig is het een boek als alle andere boeken. Het heeft ook al het gebrekkige en zondige van alle menselijke boeken. Daarom geeft Barth de bijbel ook zonder reserve aan de literair-historische kritiek prijs. Die is volgens hem noodzakelijk wegens de menselijkheid van het Schriftwoord. Barth is zelfs een principiële voorstander van zulk een

Schriftkritiek, die wonderverhalen uit de Schrift, zuiver historisch bezien, tot sagen of legenden durft verklaren.³⁾

Maar dit gewoon menselijk, zondig en gebrekkig menselijk boek, kan nu Gods Woord **worden**. Namelijk als het God behaagt ons door dat boek toe te spreken. Dat geschiedt dan door de vrijmachtige werking des Geestes. Als die plaats grijpt wordt dat in zichzelf zondige en gebrekkige boek inderdaad Woord Gods. Dan horen we dat Woord daardoor en daarin. Dan „wordt” de Schrift woord Gods.

Als Barth daarom de zin uitsprekt de Schrift is Gods Woord — en hij spreekt inderdaad die zin uit — dan moeten we hem niet misverstaan.

Dat woordje is duidt namelijk voor hem niet zondermeer gelijkheid, identiteit aan! Het zegt zeker niet, dat er een directe gelijkheidsrelatie is tussen Schrift en Woord Gods. Neen, dat woordje is in de genoemde zin drukt niet meer uit dan een **herinnering** en een **verwachting**. Een herinnering daaraan, dat die feilbare en feilende Schrift wel eens Gods Woord werd in het verleden. En een verwachting, namelijk hiervan, dat ze ook in de toekomst wel weer eens tot Gods Woord worden zal.⁴⁾

Het is nu zo, dat onderscheidene leerlingen van Barth deze barthiaanse visie op de Schrift ook bij Calvijn menen te vinden.

Vooral Wilhelm Niesel heeft dat gedaan.

In zijn *Die Theologie Calvins*, schrijft hij, dat volgens Calvijn de Schrift **alszodanig** een **krachteloos** ding, een **dode letter** is. Zal de Schrift nu Gods Woord worden, dan moet ze door de Heilige Geest worden levend gemaakt. Dat geschiedt als ze door de Geest op Christus wordt betrokken.

Het is niet zo, dat de Heilige Geest in verband met de Schrift niets anders heeft te doen dan de mensen bewerken, opdat ze het woord verstaan en geloven. Neen, de Schrift, het geschreven woord, moet zelf levend gemaakt worden om waarlijk woord **Gods** te zijn.⁵⁾

Wie Calvijns werken onbevooroordeeld beschouwt zal evenwel van deze constructie geen zier bespeuren!

De Schrift is voor Calvijn **dat wat we horen als ons de Schrift wordt voorgelezen**. Ze is dat **wat tot ons doordringt als we ons in de Schrift verdiepen**.

En van die Schrift zegt Calvijn nu, dat ze volledig gezag over de gelovigen heeft, omdat ze geloven, dat die Schrift uit de hemel is voortgekomen even alsof levende stemmen Gods zelf van daar gehoord worden!

Vroeger gaf God direct orakels aan de mensen. Aan Abraham, aan Mozes en anderen. In Christus sprak God zelf **rechtstreeks** tot de mensen. Wel met menselijke begrippen en in menselijke woorden, maar tegelijk zo, dat wat deze mensen hoorden toch Gods **eigen** woord was.

Nú spreekt God zó niet meer. Nu spreekt Hij tot ons door middel van een boek. Maar we moeten de „inhoud” daarvan horen, geloven, ontvangen even alsof Gods levende stem ons van uit de hemel tegenklinkt.⁶⁾

Men lette scherp op die laatste woorden. In het door Calvijn gebruikte „even alsof” ligt n.l. tweeërlei.

Vooreerst dit, dat God niet meer zonder tussenschakel, zonder intermediair, tot ons spreekt. Hij gebruikt nu bij zijn spreken het middel van een boek. Maar tegelijk en bovenal ligt in de genoemde woorden dit uitgedrukt, dat wat nu door middel van de Schrift tot ons komt dezelfde **inhoud**, **kracht** en hetzelfde **gezag** over ons heeft als dat vroeger direct door God tot de mensen gesproken woord.

Als een koning aan zijn volk of een andere vorst een boodschap zendt door middel van een gezant of brief, en hij zegt daarbij, dat men het woord van die gezant of de inhoud van die brief moet horen en aanvaarden even alsof hij die zelf, in eigen persoon had gesproken, betekent dat dan niet dat dat woord, hoewel hij het niet zelf sprak, toch ten volle **zijn eigen woord** is? Betekent dat dan niet, dat het zonder meer toch **dezelfde**

kracht en autoriteit heeft als wanneer hij het „in persoon” tot de geadresseerden had gesproken?

Dit door middel van de Schrift tot ons komende woord is dus naar Calvijns overtuiging metterdaad **woord Gods**, **woord des Geestes**. Het is dat **altijd**. Of het geloofd wordt of niet. De Schrift, zo verzekert Calvijn, biedt vanzelf een even duidelijk besef van haar waarheid aan als witte en zwarte dingen van hun kleur of zoete en bittere van hun smaak. Zij draagt haar goddelijk karakter om zo te zeggen aan het voorhoofd.⁷⁾ God is haar grondvester. En het hoogste bewijs van haar waarheid wordt overal ontleend aan de Persoon Gods die in haar spreekt.⁸⁾

Ongetwijfeld wordt de Schrift niet geloofd door de mensen dan alleen nadat en doordat ze door de Geest daartoe bewerkt zijn. Maar dat doet niets af van het feit, dat het woord zoals dat uit, door middel van, de Schrift tot ons komt het **eigen**, **goddelijk**, **gezaghebbend** woord van God is.

Zo oordeelde Calvijn over de Schrift.

En dat was voor hem het eerste, het beslissende, voor het **leven** der kerk en de **gemeenschap** der kerk.

Met wie de Schrift niet zó als het woord Gods aanvaarden is er geen kerkelijke gemeenschap mogelijk. De basis daarvoor ontbreekt dan.

Berkouwer heeft in verband met dat geloof in het goddelijk gezag der Schrift gesproken over het isolement der Gereformeerden. Dat is van hen die ook, en juist in deze, volgelingen zijn van Calvijn.⁹⁾

Daarin heeft hij gelijk.

En het is dit isolement, **juist** dit isolement, dat Gereformeerden radicaal afwijzend doet staan tegenover de moderne oecumenische beweging, die, waarin de deelgenoten ook mogen verschillen, één zijn in de afwijzing van dit Schriftgeloof.

C. V.

¹⁾ *Offenbartes Wort Gottes* kennen wir nur aus der von der Verkündigung der Kirche aufgenommenen Schrift oder aus der auf die Schrift begründeten Verkündigung der Kirche. (K.D. I. 1, 124.)

²⁾ Die Bibel ist Gottes Wort, sofern Gott sie sein Wort sein lässt, sofern Gott durch sie redet. (K.D. I. 1, 112.)

³⁾ Als woord van mensen, van zondige mensen is de Schrift niet alleen *ontoeikend* om het goddelijke openbaringswoord te vertolken, neen ze *weerspreekt* dat zelfs, is daarmee zelfs in strijd! Als woord van zondige mensen staat de Schrift dus volgens Barth *tegenover* het door haar „bezeugte” woord Gods. De Schrift als „Gestalt” van het woord Gods „ist nicht ein geeignetes, sondern ein ungeeignetes Mittel der Selbstdarbietung Gottes. Sie entspricht der Sache nicht, sondern sie widerspricht ihr. Sie enthüllt sie nicht, sondern sie verhüllt sie.”

⁴⁾ Die Bibel wird also Gottes Wort in diesem Ereignis (namelijk van het handelen Gods met de mens door de bijbel) und auf ihr Sein in diesem Werden bezieht sich das Wörtlein „ist” in dem Satz, dass die Bibel Gottes Wort ist. (K.D. I. 1, 113.) Die Bibel ist das konkrete Mittel durch das die Kirche am Gottes geschene Offenbarung erinnert, zur Erwartung künftiger Offenbarung aufgerufen... wird (114.)

⁵⁾ *Die Theologie Calvins*, München 1938, S. 29. Het woord der Schrift is „für uns eine tote und kraftlose Sache... wenn es uns nicht lebendig gemacht werde. Aber das ist nicht so zu verstehen, als habe der Heilige Geist nur an uns sein Werk zu tun, damit wir die Schrift recht erfassen. Nein das geschriebene Wort selber muss lebendig werden.”

⁶⁾ Institutie I. 7. 1.

⁷⁾ Institutie I. 7. 2. Men lette er op, dat Calvijn hier spreekt van wat de Schrift — het naar ons toekomende Schriftwoord — **an sich** is. Non enim obscuriorum veritatis suae sensum ultro Scriptura **prae se fert** (!), quam coloris sui res albae ac nigrae: saporis, suaves et amarae. Het is de irriterende fout van Niesel c.s., dat ze niet onderscheiden tussen wat de Schrift *an sich* is — d.w.z. in haar gericht worden door de Heilige Geest tot ons — en wat ze *voor ons*, zondige mensen, is! Indien we *met zuivere ogen en ongerepte zinnen* tot haar kwamen zou ons terstond de majesteit Gods ontmoeten, die... ons dwingt haar te gehoorzamen (I. 7. 4). Omdat alle mensen van nature verdorven zijn is de Schrift voor ons zondaren, zonder de verlichting des Geestes, inderdaad een dode letter, of beter gezegd: een **doedende letter**.

⁸⁾ Inst. I. 7. 4. Itaque summa Scripturae probatio passim a Dei loquentis persona sumitur.

⁹⁾ *Het Probleem der Schriftkritiek*, blz. 354.

Veni Creator

van Willem de Mérode

† 22 Mei 1939

Verlosser! kom! de wereld wacht!
Die struikelen en dolen,
Heel dit wanhopige geslacht
Heeft zich aan U bevolen.
Blinden gaan tastend naar U uit,
En luistren scherp op elk geluid.
De doove speurt alom
Of hij U ziet genaken!
Heer, doe de heemlen flakkeren en blaken!
Kom!

Uw boden rennen reeds voorbij:
De stormwind dorscht de landen;
De bergen rooken; 't springgetij
Verdrinkt de lage stranden.
De wereld waggelt: burcht en dom
Zinkt weg of kantelt dronken om.
Wat straks nog pronkte en glom,
Is als een damp verdwenen.
Hoor, hoe wij uit den chaos tot U weenen.
Kom!

Kom, Sterke, die het al verwint,
Herschep de slechte wereld.
Ze is als een nieuwgeboren kind
Rondom met bloed bepereld.
Met zuiver zout, met louter vuur
Doordring de onheilige natuur.
Wat haar besmette en momm',
Doe 't weg; uit reine doeken
Haar eerste glimlach zal Uw oogen zoeken.
Kom!

Kom, Trooster, die de harten stilt,
En kalm doet ademhalen
Den angstige, die straks, als wild
Ten dood vervolgd, moest dwalen.
Kom, uit 't verwoestende gedruisch
Red ons tot Uw doorzongen huis.
Opeens ligt alles stom.
Dan schrééwt het ongeduld van Uw beminden:
Erbarmen! Verlosser! láát U van ons vinden!
Kom!

Uit: Willem de Mérode, *De steile tocht* (1930), p. 11.
Ook in *Gedichten II* (1952), p. 6.

Deze schreeuw om den Trooster „die de harten stilt”, is tegelijk een schreeuw om den Verlosser van het laatste gericht, en daarin een echt Pinksterlied. Greep niet reeds Petrus naar de visioenen van Joël?

Hoeveel pijn en angst er achter dit gedicht ligt, laat zich slechts vermoeden. In de laatste strofe wordt er duidelijk op gezinspeeld in woorden die aan den 42en psalm herinneren, maar ook achter de beelden van de eerste en de derde (blinden, doven; de onheilige natuur, besmet en gemomd, d.i. gemaskerd) ligt de worsteling van mystiek godsverlangen en gevoelens van diepe godverlatenheid.

Veni Creator Spiritus: Kom, Schepper Geest — is een oud Pinksterlied uit de negende eeuw, onder ons het meest bekend in de negentiende-eeuwse vertaling van Da Costa. De Mérode sluit in den titel hierbij aan, als hij zijn hunkering en heimwee naar de herschepping van de tot chaos geworden schepping stem geeft in de geladen kreet: Erbarmen! Verlosser! Kom!

In de vormgeving van zijn vers treffen bijzonder de sensitieve plastiek en het muzikale ritme. De dichter is een en al zintuig: hij doorleeft en ziet de geestelijke wereld als de werkelijke: tastende blinden, speurende doven, een ineerstortende wereld, de chaos — ze roepen om de flakkerende hemelen en wekken het hartstochtelijk verlangen naar de reine en van vrede doorzongen nieuwe wereld, dat dit lied zijn haast ongekende stuwing geeft. Ook in de laatste strofen nog worden de oude en de nieuwe wereld als het ware lijfelijk ervaren in een zich zintuiglijk realiserende ontroering. Het beeld van de derde moet men vooral niet door-denken. Louter zintuiglijke en muzikale gevoeligheid overheerst. De spanning is na het hoogtepunt in de „apocalyptische” visie van de rennende boden stormwind, springvloed en rokende bergen niet geweken: ze verraadt zich nog in de een en andermaal omgekeerde zinsorde, waardoor in de opgeroepen beelden de reine nieuwe wereld de nog onreine en in verwoestend gedruis ondergaande als omsluit. Het is een ingehouden spanning die in de geladen rust na den meest verrassenden regel: „Opeens ligt alles stom” opnieuw een hoogtepunt bereikt en dan opeens losbreekt in de vervoerde slotregels die het vers ver uitheffen boven den persoonlijke strijd waarmee het is betaald¹⁾.

J. Bosch

¹⁾ C. Rijnsdorp wees op het puur muzikale verschijnsel tegen het slot: door een halve maat rust wordt daar de beweging plotseling bedriegelijk onderbroken, om dan onmiddellijk weer, versneld, naar het onverwachte einde te jagen. En hij voegt er aan toe: „Wie na dit woord 'stom' onmiddellijk zijn kaken weer van elkaar kan krijgen, behoort een dag op water en brood te worden gezet.” (*Op zoek naar het geheim* (1954), pp. 26/7; herdruk van zijn essay *De geestesstructuur van W. d. M. in Willem de Mérode herdacht* (1939)).

„De Groote Vredeboodschapbrenger was binnen gekomen”

II

We zullen het verhaal van de hereniging tussen de hoofdgroep der Afscheiden Kerken en de kerken die Brummelkamp volgden voortzetten.

Om niet genoodzaakt te zijn steeds weer een brede omschrijving te gebruiken, zal ik deze beide kerkengroepen in het vervolg aanduiden met de namen Afscheidenen en Brummelkampianen.

Zoals we reeds vernamen was het tussen Brummelkamp en Ten Bokkel enerzijds en de provinciale kerkvergadering der Afscheidenen, welke in Juni 1852 te Zwolle werd gehouden anderzijds, principiëel tot overeenstemming gekomen.

Maar dat was natuurlijk niet genoeg, al was het een hoopvol begin. Brummelkamp en Ten Bokkel waren niet meer dan twee

predikanten, welke zonder enig mandaat, dus louter als particuliere personen de Zwolse kerkvergadering hadden meegemaakt.

Zou er van een werkelijke kerkelijke hereniging sprake zijn, dan moesten de Brummelkampianen en de Afscheiden kerken, en dan alle, het over een eventuele hereniging eens worden.

En zie dat geschiedde!

De gang van zaken daarbij was als volgt. Na de Zwolse vergadering van Juni 1852 richtten Brummelkamp en Ten Bokkel zich in een schrijven tot de classicale vergadering van hun kerken welke kort daarna in Ommen werd gehouden.

Ik zal hier het begin van dat schrijven citeren. Het is voor de geest, welke toen in

de Afscheiden wereld, speciaal in Brummelkamp en de zijnen, heerste zeer belangrijk.

Hier is het:

„Aan de Kerkeraden der Gemeenten des Heeren, behorende onder de Classis Ommen. Geliefde Broeders!

Heil en vrede, licht en leiding in 's Heeren wegen!

Hoe treurig was het, dat zij, die in eeuwige liefde gekend, door het dierbaar bloed Christi gekocht en door denzelfden Geest zijn wedergeboren en geleid worden; die denzelfden strijd hebben tegen dezelfde vijanden; die éénen God en Vader, éénen Heer en Heiland, een zelfde uitzicht en eene zelfde verwachting hebben; die voor eeuwig met elkander in dezelfde zaligheid zullen deelen; ja, die door het verlaten van een van God afvallig kerkbestuur en genootschap onderling vereenigd werden om den Heere weder te dienen overeenkomstig Zijn heilig Woord, en die deswege allerlei vervolging, boete, gevangenis, inlegering, haat, hoon en miskenning verduren moesten, — dat die nu onderling om bijzaken werden verdeeld, in verwijdering leefden, en elkander verwierpen, versmaadden, ja, voor

den wereldlijken regter zelfs daagden! Hoe bedroevend daarenboven voor hen, die het wel meenden met Sion, dat die toestand reeds jaren duurde en zulk eene hoogte bereikte, dat de pogingen, tot hereeniging meermalen beproefd, uitliepen op grootere verwijdering! Dat langen tijd de bouw van Gods huis daardoor werd verhinderd, Gods naam door de vijanden gelasterd, en de zwakken geërgerd, de vijanden verblijd, de opregten bedroefd! Welk eene stof van vreugde is het dan niet, de gangen Gods te ontwaren en te bemerken, dat Hij is opgestaan om een einde te maken aan dien treurigen toestand, en de zonen van 't zelfde huis weër te doen zamenwonen als broeders; geschiedt dit onverwacht en op een verrassende wijze, dan zal men daardoor te meer zich buigen voor zijnen Koning en uitroepen: Dit is van den Heere geschied en het is wonderlijk in onze oogen. Onlangs deelden wij u voorloopig mede, wat den 24 Junij l.l. ten dezen opzichte onze zielen te Zwolle verheugde. Wij hopen, ja, wij vertrouwen, dat dit spoedig achtervolgd wordt door eene algemeene hartelijke en innige vereeniging in de liefde en in de waarheid; en, gawe het de Heere! eene vereeniging van allen, die een even dierbaar geloof ontvingen en uitgeleid werden op de voetstappen der schapen. In dien weg zal zoete vertroosting ons hart vervullen; zal van ons gezegd kunnen worden: „Ziet, hoe lief zij elkander hebben!” en in den strijd tegen de zonde Gods naam in ons worden verheerlijkt.”

Na deze echt Geestelijke inleidingswoorden delen Brummelkamp en Ten Bokkel in het kort mee wat aan de Zwolse vergadering van Juni 1852 voorafging. En daarna geven zij het volgende korte verslag van wat op die vergadering zelf voorviel:

„Deze vergadering werd ook bijgewoond door afgevaardigden van de Provinciale Vergadering van Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht, Ds Dijksterhuis en Ds Oggel. Ook wij (d.i. Brummelkamp en Ten Bokkel) waren daar, en wij hebben daar gebeden en gedankt; want de Heere gaf ons meer dan wij hadden verwacht. In plaats van achterdocht ademde alles liefde; wij waren in eenvoudigheid zamen, en met toegenegenheid des harten. Wij gevoelden dat wij elkander lief hadden, van weërszijden zochten wij de vereeniging hartelijk, wij beraamden dit met elkander, en mogten het program, het ontwerp er toe treffen. Wij zeggen, het ontwerp er toe, omdat wij geene afgevaardigden waren van onze Vergadering; maar wij vertrouwen dat de grond, waarop zulks is geschied, voor niemand geweten eenig bezwaar kan hebben. Wij zijn overtuigd, dat zoo iemand, van welke zijde ook, onverhoopt mogt weigeren er toe te treden, hij oorzaak zijn zal van eene noodeloze en niet te verantwoorden breuk; en wij vertrouwen, dat, zoo gij allen tegenwoordig waart geweest, gij ook allen er in zoudt hebben toegestemd en met ons zoudt hebben kunnen zingen: „De Heere heeft groote dingen aan ons gedaan, dies zijn wij verblijd.”

Nauwkeurig vertellen zij vervolgens „de geheele handeling der Vergadering te Zwolle, ook de vragen hun gedaan, met de antwoorden door hen gegeven”.

Zij besloten hun brief aldus:

„Zie daar, geliefde Broeders! het gebeurde u zoo juist (en dit bekrachtig ik (Postma) en beknopt mogelijk in eenige bijzonderheden medegedeeld. Wij hopen dat gij er u met ons in verblijdt, den Heere er voor dankt, en op den voorgestelden grond toetreedt tot de vereeniging. Weest zoo goed aan het adres van den tweeden ondergeteekende ons zulks te melden, of, indien gij nog bezwaren er tegen hebt, ons die mede te deelen; maar laat onze bede wezen om één hart en ééne ziel, tot 's Heeren eer, stichting des naasten en eigene zaligheid. Dit wenschen uwe op het innigst aan u verbonden Broeders en dienaars in den Heere. Ommen, den 18 Aug. 1852. (Get.) A. Brummelkamp, J. W. ten Bokkel.”¹⁾

* * *

Spoedig na de classicale vergadering van Ommen kwamen de Brummelkampiaanse Kerken van Gelderland en Overijssel in een speciale vergadering bijeen. Het was op 1 en 2 sept. 1852.

Op hartelijke, oprechte wijze hebben toen de daar vergaderde kerken zich accoord verklaard met een hereniging op de basis van wat in juni 1852 te Zwolle was besloten.

Op verzoek van verschillende leden onzer Persvereniging, wordt de te houden ledenvergadering EEN WEEK UITGESTELD en dus gehouden op ZATERDAG 20 JUNI te Utrecht.

Wat op die vergadering in Arnhem geschiedde deelde Ds Postma onmiddellijk daarna in „De Stem” mee. Hij was op die vergadering tegenwoordig geweest. Reeds had hij een officieel verslag van de Arnhemse vergadering aan de kerken toegezonden. En nadat dat was geschied publiceerde hij het ook, voorzien van enkele opmerkingen, in De Stem.

Ik laat nu dat verslag met de opmerkingen van Ds Postma volgen:

„Geliefde Broeders in den Heere, vrede! De Provinciale Vergadering, gehouden te Arnhem, den 1 en 2 Sept. 1852, geeft bij dezen aan de broeders, uitmakende de meerderheid der Afgescheidenen, het volgende te kennen:

1e. Dat wij ook van onze zijde van harte gaarne willen met UEd. kerkelijk en broederlijk vereenigd zijn, op den grondslag van volkomene wederzijdse vergeving en vergeting van hetgeen achter is.

2e. Alsmede dat wij van ganscher harte vereenigd zijn, en instemmen met onze gereformeerde leer en kerk-regering.

3e. Ook zijn wij vereenigd en stemmen ten volle in met de antwoorden, door onze Broeders Ds Brummelkamp en Ten Bokkel, op die 9 vragen, te Zwolle op die Vergadering, Provinciale Vergadering, den 24 Junij ll., gegeven.

(Intusschen maak ik de opmerking, dat onze extracten reeds in iedere provincie bij den correspondent ter informatie zijn gezonden, bij denwelken men zich dus nader kan informeren. D. Postma).

Wij hebben echter bezwaar tegen de definitieve toetreding, zoo lang ons niet blijkt, dat ook onze broeders te Assen, Leiden, Kockengen, Loosdrecht, enz., (in deze plaatsen buiten Gelderland en Overijssel waren ook brummelkampiaanse gemeenten en broeders. Het waren „geldersen” in de verstrooiing — C. V.), die van hunne zijde tot vereeniging bereid zijn, op even gelijke wijze, als hier uitgedrukt wordt, kunnen toetreden.

(Ik maak de opmerking, dat, als wij over het algemeen vereenigen kunnen, en de broeders van die particuliere plaatsen eens niet konden, van wege onderlinge twist, of door bijzondere oorzaken, dan kon toch de generale vereeniging daarom niet achterblijven. Ik huldig wel dat beginsel, dat men niet — volstrekt niet — gaarne eenig gedeelte zag achterblijven. En ik hoop en vermaan er broederlijk toe, dat de partijen van weërszijden toch niet al te regterlijk handelen; wat in scheuring en verdeeldheid gebeurt, dat moet als er vereeniging kan komen, niet te naauw gezocht worden, zulks is namelijk mijn oordeel. D. Postma).

De God der liefde vervulle ons allen te zamen met ware innige liefde, tot verheerlijking Zijns naams en bouwung zijner duur gekochte Gemeente! UEd. Dienaren en Broeders in Christus, Namens de Vergadering voornoemd, (Get.) C. G. de Moen, Praeses, J. Schuurman, Scriba.”

Na op bovenstaande wijze verslag uitgebracht te hebben over de gang van zaken op de Arnhemse vergadering besloot Ds Postma zijn artikel met dit „Nawoord”:

„Och dat de tijd nu ook spoedig aanbreke, dat wij de geheele voltrekking dezer hereeniging kunnen melden, en dat toch tot verandering daarvan de bijzondere aangelegenheden geene oorzaken zijn. De groote Vredesboodschapper, onze Heere Jezus, kome ook daar in die gemeenten den vrede verkondigen, brengen, scheppen!... Al zijn dan daar ook nog de harten gesloten door twist, verdeeldheid en verkeerdheid, Hij toch kan door deur en grendel dringen en wandelt op de opgeblazenheid der zee; hij stilt het rumoer

der volken; en zou dan zijn volk niet zeer gewillig zijn op den dag Zijner heirkraft, in heilig sieraad? Zonder twijfel, als Zijn beeld hun sieraad is. Omdat er klagten tot mij gekomen zijn, dat door sommigen onzerzijds wat uit de hoogte gesproken werd, als of die broeders tot ons gekomen waren met belijdenis en wij hun gratie hadden verleend, maak ik intusschen de opmerking, dat het zeer zeker groot nadeel kan toebrengen, als er zoo gesproken wordt, hoewel ik kan en moet betuigen, zulks nog niet van onze zijde gehoord te hebben. Tevens wil ik gaarne raden, dat wij ons niet aan praatjes, die als uit de lucht vallen, storen maar ons houden aan officiële berigten; trouwens, wie kan dat booze wezen weren, die al bijna zes duizend jaren zulk kwaad zaad onder het goede gestrooid heeft, en nog altijd tracht Gods kinderen te storen, te ergeren, en dan verklaagt hij ze wederom! Doch, hij heeft zijnen tijd, en daarna wordt hij voor eeuwig in den afgrond gesloten. Dat de correspondenten van andere provinciën dan binnen kort ook van Assen, Leiden, Kockengen, Loosdrecht enz., zulk een bericht kunnen geven, als de correspondent van Friesland onlangs heeft kunnen doen van de gemeente Marrum (de kerk van Marrum was een van de Brummelkampiaanse gemeenten in de diaspora. Ze had zich volgens De Stem No 63 in Aug. 1852 evenwel weer met de andere friese kerken verenigd. C. V.) en dat het ook geschiede op die liefelijke wijze, is de hartelijke wensch en bede zeker van al Gods volk, en dat dit bericht daartoe bijdrage, hoopt ook de Ondergeteekende. Zwolle, den 10 Sept. 1852. D. Postma, v. d. m.”²⁾

* * *

Als Postma gemeend heeft, dat de vereeniging met de Brummelkampiaanse gemeente nu verder zonder wanklank zou geschieden, heeft hij buiten de waard, in dit geval buiten Joffers, gerekend.

Met groeiende afkeer had Joffers de toenadering tussen de Afgescheiden en de Brummelkampiaanse kerken gadeslagen. En hij reageerde in hetzelfde nummer van de Stem waarin Postma het bovengenoemde artikel schreef, op dat artikel met de mededeling, dat de hoop op een goede vereeniging bij hem veel zwakker was geworden. Hij had n.l. gemeend, „dat Ds Brummelkamp en Ds ten Bokkel al reeds vereenigd waren, maar nu betoonen zij, door stilzwijgen, met de vergadering te Arnhem, van den 1 en 2 September l.l. in te stemmen, en die vergadering zegt ook niet definitief (beslissend) te zullen toetreden, zoo lang hunne Broeders te Assen, Leiden, Kockengen, Loosdrecht enz. niet kunnen toetreden. Zoo zijn dan nu Ds Brummelkamp en Ds ten Bokkel ook nog niet met ons vereenigd, waar zal ik nu mijn hoop in deze op gronden?”³⁾

In een volgend nummer verklaarde Joffers zelfs, dat hij de hoop op een goede vereeniging geheel heeft verloren. Want het was hem

¹⁾ De Stem, 2e Jaarg. No 69, 24 Sept. 1852.

²⁾ Idem.

³⁾ De Stem, No 74, 29 October 1852. De kerkorde van 1837 was vooral het werk van Van Velzen en niet van Brummelkamp! In 1840 was zij afgeschafte en keerden alle kerken weer tot de Dordtse K.O. terug! De moeilijkheden lagen inderdaad ergens anders. Joffers en de zijnen vertrouwden Brummelkamp en de zijnen niet. Zij waren geheel in de greep van de nareformatische scholastiek en stonden vreemd tegenover het Evangelie zoals dat door Brummelkamp en de zijnen werd gepredikt en beleeft.

duidelijk geworden, dat Brummelkamp niet tot **schuldbelijdenis** was gekomen over zijn vroeger kerkelijk gedrag! En zal men nu de brummelkampiaanse predikanten, die door de classes Dordrecht, Sneek, Leiden geschorst of afgezet zijn zonder meer als wettige predikanten erkennen? Dat is voor de rechtlijnige haagse domine een onmogelijkheid. En hij stelt het dilemma: „Zoo zal het dan nu onze Kerk opgedrongen worden, met stilzwijgen goed te keuren en aan te nemen het gedrag, dat **Ds. Brummelkamp** en de zijnen tot hertoe gehouden hebben; heeft een **gedrag**, dat de die door onze Kerk **afgezette en geschorste Predikanten en Kerkerads-leden**, zonder daarvan **ontslagen** te zijn, opgenomen en bevestigd heeft, ook schuldbelijdenis verdient? **zoo ja?** dan moet ook **Ds. Brummelkamp** schuld belijden, en **zoo niet?** dan moeten zich de classissen van **Dordrecht, Sneek en Leiden** voor God en mensen schamen, dat zij zulke afzetting en schorsing hebben bewerkt. Hij, die zich zulk eene tegen Gods woord strijdende en van goeden grond ontbloote vereeniging laat opdringen, moet wel willens blind zijn en daartoe worden toch sterke pogingen aangewend door **Ds. Dijkstra** en **Ds. Postma**.”

De redenen en oorzaken waarom Joffers tegen de in principe tot stand gekomen hereniging was, omschrijft hij aldus in hetzelfde artikel: „Ten eerste, omdat ik de vereeniging, zooals zij nu begonnen is, geheel ontbloom acht van een goeden grond; ten tweede, omdat ik niet mag medewerken om onze **Kerk** prijs te geven aan dien geest (!!!), die in haar eene groote rol gespeeld heeft in 1837 te Utrecht, en welke dáár onze Dordsche Kerkorde heeft doen veranderen. Doch door Gods goedheid hebben wij dezelve in 1840 weér terug bekomen, en na dien tijd heeft die geest gedurig geroepen: de Kerkorde moet veranderd worden; en hetgeen er in 1837 uit die verandering is voortgevloeid, was immers die droevige scheuring door hen, die zich onder het kruis noemen. Onze Kerk is van dien geest nog niet geheel gezuiverd, en door nu de groote menigte weer in te halen, zouden wij weér in gevaar zijn van veranderingen en nieuwigheden in onze Kerk in te voeren. Daarom wensch ik mijne zwakke pogingen tegen dien geest zolang als ik kan aan te wenden, opdat ik ten deze een vrij geweten mag wegdragen, al is het ook dat die geest weer binnen sluipt. Voor ditmaal zal ik van dien geest niet meer schrijven; ik hoop ook dat ik dit niet meer zal behoeven te doen.⁴⁾”

De Joffers trouw volgende provinciale kerkvergadering van Zuid-Holland sprak in haar vergadering van 11 Nov. voorts uit, dat zij de hereniging met **Ds. Brummelkamp** op de volgende „gronden” wil aangaan: „a. Vereeniging met Gods woord, **Formulieren van Eenheid** en de aangenomene **Dordsche kerkorde van 1619**, met alles, wat daarmede in verband staat, tot op heden. **b. Intrekking van den brief door de Leraren De Moen en Schuurman** geteekend, aan het slot der **Arnhemsche handelingen** voorkomende. **c. Schuld-belijdenis, of schuld-erkentenis** ten opzichte van sommige daden. Namens de vergadering voornoemd: **H. Joffers, Praeses, A. H. Wessels, Scriba.**”⁵⁾

Het woord van Joffers vond evenwel geen weerklank meer in de Afscheiden Kerken.

Tenslotte vond op 17 en 18 Nov. te Arnhem de officiële hereniging plaats. **Ds. Postma** plaatste daarover in **De Stem** het volgende bericht: „Zwolle, den 22 November. De hereniging tusschen **Ds. Brummelkamp** c.s. en ons, is den 17 dezer te **Arnhem** voor de provinciën **Gelderland** en **Overijssel**, volgens de Synode van 1851, voor vast voltrokken verklaard. Afschriften dezer handeling, zullen aan de Kerkeraden onzer gemeenten in ons Vaderland, worden toegezonden, bij welke de leden nader onderzoek kunnen doen, zoo ze hier naar begeerig zijn. **D. Postma, v. d. m.**”⁶⁾

Brummelkamp Jr schreef over deze vergadering nog het volgende: „Op verzoek van den Amsterdamschen Kerkeraad was op deze vergadering **Ds. Van Velzen** met den ouderling **Simons** tegenwoordig. In een drieledig besluit, door **Ds. Van Velzen** opgesteld, werd de definitieve toetreding der Gelderschen aldus geformuleerd:

1e. Terwijl de meerderheid der Christelijke Afscheidene Gereformeerde Gemeenten heeft te kennen gegeven, dat zij zich met ons

wenscht te vereenigen, verklaren wij thans van onze zijde, dat wij ons definitief met haar vereenigen, overeenkomstig hetgeen door **D. D. Brummelkamp** en **Ten Bokkel**, op de Provinciale Kerkvergadering te Zwolle, den 23en en 24en Juni l.l. is gesproken.

2e. Terwijl wij wenschen te waken tegen verloochening van het Bestuur door den Heere der Kerk gesteld, verlangen wij, dat degenen onder ons, op wie eenig wettig Kerkbestuur de tucht heeft toegepast, ook weder door het bevoegde Bestuur van de tucht worden ontheven.

3e. Wanneer iemand onder de kerkelijke tucht is gekomen, alleen tengevolge van de scheuring die bestaan heeft, en nochtans het Kerkbestuur bezwaar maakt hem te onthefpen, behouden wij ons de vrijheid voor, dat hij blijve dienen, totdat eene Algemeen Synode in ons land uitspraak gedaan zal hebben.

Dit document werd, namens de Provinciale Vergadering van Gelderland, 17 en 18 November 1852, geteekend door **J. H. Donner** als president en **J. Schuurman** als scriba. Het werd gedrukt en aan alle Kerkeraden toegezonden.⁷⁾

In Maart 1953 werd nog een vergadering van beide groepen gehouden te Zwolle. **Ds. Brummelkamp** had voorgesteld daar ook gezamenlijk het H. Avondmaal te vieren. Maar wegens het sterven van een dochttertje kon hij deze samenkomst niet bezoeken. Tenslotte werd, nadat de felle tegenstand van **Joffers** was overwonnen, waarbij **Brummelkamp** zich een voorbeeld van lankmoedigheid betoonde, op de generale synode van Zwolle-1854 de hereniging door alle kerken erkend.⁸⁾

Zo waren dan de Brummelkampiaanse en de Afscheiden Kerken met elkaar verenigd. En die vereeniging omvatte alle kerken.

Groot was overal de vreugde. Het is moeilijk te berekenen hoe groot de zegen is geweest die op deze gehoorzaamheid aan Gods wil volgde! Bovenal was het tot eer van God. **Calvijn** maakt in zijn *Institutie* de opmer-

<p>Redactieleden: Dr. J. BOSCH, P. GROEN. Prof. Dr. H. J. JAGER, Prof. C. VEENHOF</p> <p>Adres van Redactie: H. J. Jager, Jan v. Arkelstr. 7, Kampen</p> <p>Medewerkers: Ds. D. van Dijk, Groningen Drs W. K. van Dijk, Groningen P. A. Hekstra, Rotterdam Dr. D. Holwerda, Zuidhorn Ds. P. K. Keizer, Groningen Drs J. F. J. Lamet, Eindhoven Ds. J. Meester, Amsterdam-Z. Mr. Dr. Meulink, Enschede D. W. L. Milo, Nunspeet Prof. Dr. K. J. Popma, Utrecht Drs G. Puchinger, Utrecht Drs H. R. Rookmaaker, Leiden Ir. J. Stellingwerff, Eindhoven Ds. B. Telder, Breda Ds. G. Visee, Kampen Ds. C. Vonk, Schiedam Ds. D. K. Wielenga JDzn, Rotterdam Prof. Mr. H. D. van Wijk, Amstelveen</p> <p>Secretariaat Geref. Perversvereniging „Opbouw”: H. Albracht, Prof. Wentlaan 50, Utrecht</p> <p>Penningmeester van de Geref. Perversvereniging: Drs J. F. J. Lamet, Antilopelaan 2, Geldrop, post Eindhoven</p> <p>Administratie: Slotlaan 220, Zeist</p>

king, dat de gemeenschap der Kerk door twee banden wordt saamgebonden namelijk door de eenstemmigheid in de gezonde leer en door de broederlijke liefde.⁹⁾ Men ziet de waarheid ervan in wat tussen 1852 en 1854 in de Afscheiden Kerken geschiedde.

C. V.

- ⁴⁾ De Stem, 2e Jaarg. No 77, 19 Nov. 1852.
⁵⁾ De Stem, 2e Jaarg. No 78, 26 Nov. 1852.
⁶⁾ Levensbeschrijving, blz. 420/1.
⁷⁾ Handelingen van de Synode etc. p. 7 v.v.
⁸⁾ *Institutie*, IV, II, 5.

De boodschap van het Réveil

IV

Heldring had in zijn streven naar sociale hulpverlening en in zijn bestrijding van de volkszonden behoefte aan steun en medewerking. In de kringen van Het Nut van het Algemeen wilde men wel met hem samenwerken, maar dan moest zijn intiemste geloof uitgeschakeld worden, en dat was natuurlijk onmogelijk. Bij de Afscheidenen vond hij weinig belangstelling, daar dezen zich niet speciaal tot Christelijk-philantropische arbeid geroepen voelden. Hij besloot tenslotte zich tot zijn Réveilvrienden te wenden. In het voorjaar van 1845 bracht hij een bezoek aan Groen. Het resultaat van hun bespreking was een rondschriften van Heldring, gedateerd 15 mei 1845, en gericht „Aan de Vrienden des Heeren, die met mij hebben leeren kennen door den Heiligen Geest, dat de Gereformeerde Kerkleer niet uit den mensch, maar uit God is”. Hierin legde hij alles, wat hij op zijn hart had, aan de vrienden voor. Hij schreef, dat hij het zo moeilijk vond de kinderen **Gods van de kinderen der wereld** te onderscheiden. „Hoe eerlijker ik zocht, hoe minder ik vond. Overal lag op den eersten diepsten achtergrond, ook onder de schoonste theorieën, zelfverheerlijking. — De Afscheidenen roepen: bij ons is het! wij hebben de ware leer!” Maar er ontbreekt vaak aan, „dat de Geest Gods dezelve nog eenmaal tot het hart en uit het hart in het hoofd brengen moest, zoodat zij van een punt konden en moesten zeggen: dit heeft de Heere mij geopenbaard!” De zogenaamde dweepers (een volk hem dierbaar) durven het niet aan met het woord: geloof alleen!”

Zijn vraag was: „Hoe moet de Christen handelen met al die inrichtingen op dewelke hij bestendig stuit, als hij het menschelek leven intreedt, welke in den eigenlijken zin des woords menschenwerk zijn, maar zoo zij uit God waren de geheele ziel des Christens moesten bezighouden?” Hij bedoelde:

1. Het Bijbel-, Zendeling- en Tractaatgenootschap. „Moeten wij tot dezelve toetreden, zien er een stem in te verkrijgen, het zout

der aarde ook daar brengen?”

2. „De Utrechtsche heeren, slavenvrienden, meest rationeele mannen”.

3. De gevangenen, „holen van onzedelijke vereenigingen, waar de helle broedt, om nog meer kwaad in den lande te brengen”.

4. De Koloniën van Weldadigheid, waar men ook geestelijk ten gronde gaat.

5. Het Nut van 't algemeen, dat zijn boekje **De arme bedelknappen** te Gereformeerd vond om het in zijn bibliotheek op te nemen.

Hij verzocht de vrienden hem hun mening mee te delen over hetgeen er gedaan moest worden. Moet ieder maar zijn eigen weg gaan of is het mogelijk zich te vereenigen? Kan er geen bijeenkomst belegd worden om samen te beraadslagen? „Moeten wij iets nieuws stichten of ons in het oude begeven?”¹⁾

De antwoorden bleven niet uit. **P. J. Teding van Berkhout** wilde lid van de bestaande genootschappen blijven om daar tenminste nog te kunnen getuigen van de Waarheid. **Beets** wilde alleen lid zijn van genootschappen, die de verkondiging van het Evangelie bevorderden. **Koenen** stond huiverig tegenover het stichten van nieuwe genootschappen. **Bilderdijk** had er altijd tegen gewaarschuwd: „God wil geen menschlievendheid, geen vereeniging uit menschelijke inzichten, al zijn zij ten aanzien van 't doel zuiver en loflijk. De duivel van hoogmoed en egoïsme maakte er zich dadelijk meester van”, had hij eens aan **Capadose** geschreven.²⁾ In een tweede circulaire meende **Heldring**, dat een eventuele samenkomst vooral gewijd moest zijn aan gebed en de overweging van „onze stelling tot de kerk, de school, de armen, in het grote gezichtspunt der bekeering, die uit God is”.³⁾ Dit vond weerklank bij de vrienden. **Wormser** geloofde, dat een eerste stap „tot reformatie in de kerk en tot gemeenschappelijke arbeid zou zijn het **zamenkomen van hen die waarlijk tot de gemeente des Heeren behooren**”. Men zou daardoor tonen „iets te gevoelen van de diepe beteekenis van de gemeenschap der Heiligen, gegrond op gemeenschappelijke verlossing door het bloed van Christus”; „de erkenning ook van de pas-

sieve verplichting tot die gemeenschapsoefening zou leiden tot reformatie van onder op, van hart en gezin".⁴⁾

Op 26 augustus 1846 had de bijeenkomst plaats bij J. L. Gregory Pierson te Amsterdam. Er waren ongeveer 30 personen. Dat was niet helemaal zonder gevaar, want het verbod om met meer dan 20 personen te vergaderen zonder autorisatie was nog altijd van kracht. De meesten hadden elkaar nog nooit ontmoet. Zij kwamen uit verschillende plaatsen en niet alleen de Hervormden en Afscheidenen, maar ook de Lutherse en Doopsgezinden waren vertegenwoordigd. Groen nam de leiding. Vooral drie punten werden besproken: de oprichting van een tijdschrift, het onderwijs en de armenverzorging. Betreffende het eerste punt gaf Groen als zijn mening te kennen, dat ook bij verschil van gevoelen over sommige punten het toch mogelijk zou zijn een eigen orgaan te hebben. Ten aanzien van de verhouding tussen kerk en staat, waarover verschil van inzicht bestond, kon men b.v. toch wel het wederrechtelijke van de suprematie van de staat over de kerk, waarover allen het eens waren, aantonen. Ook bestond er eenstemmigheid over het recht, naast het openbaar onderwijs bijzonder onderwijs naar Gods Woord te geven. Koenen werd verzocht eens ernstig over zo'n tijdschrift na te denken en er op een volgende bijeenkomst een voorstel over te doen.

Aangaande het onderwijs werd besloten aan de bevoegde autoriteiten verzoek te vragen voor het oprichten van een Christelijke Normaalschool, waarvoor de Vrienden hun geldelijke bijdragen zouden geven. Ten aanzien van de armenzorg sprak men vooral over het georganiseerde armenbezoek door gemeentelieden te Amsterdam. Op Elouts vraag aan de aanwezige predikanten, of de gemeentelieden er het recht toe hadden zulk werk te doen, antwoordden dezen bevestigend.

Tenslotte werd een discussie gevoerd over de vraag, of zij een vereniging zouden oprichten, en deze leidde uiteindelijk tot de aanvaarding van het voorstel van Beets: „Laat ons niets vooraf bepalen, laat ons Christelijke Vrienden heeten en voorts arbeiden in afwachting van wat uit deze samenkomsten worden zal".⁵⁾ Zo ging de vergadering uiteen. Het punt van de kerk, dat Heldring ook op het programma had geplaatst, was nauwelijks ter sprake gekomen tot „niet geringe teleurstelling" van Groen. Het samenzijn met „zoovelen, wier geloof en hoop de onze zijn, met wie ik mij hartelijk vereenigd gevoelde", was wel „een wezenlijk genoeg" voor hem geweest. Maar alles was zo vaag en onbestemd. „Het teederste en gewichtigste punt, de **Kerk**, werd zelfs niet te berde gebracht; voorzeker niet uit vergetelheid, maar uit besef dat eene behandeling daarvan ons op een zeer los en gevaarlijk terrein zou kunnen plaatsen. — — Ik zou bijna zeggen, dat ook deze zamenkomst mij in het denkbeeld bevestigd heeft dat, om eene nuttige rigting aan onze overleggingen te geven, het volstrekt noodig zal wezen ons minder als **individuën** te beschouwen en meer als **leden**, niet slechts der **onzichtbare gemeente**, maar ook van die **historische kerk**, welke in Nederland, dunkt mij, uit Afscheidenen zoowel als **niet-afgescheidenen** bestaat, voor zoo ver zij, op grond van Gods Woord, zich met de grondslagen der Belijdenis vereenigen; zonder zich aan de gestadige toetsing, en wanneer die noodig mogt zijn, ook zuivering van het menselijke werk in het allerminst te willen onttrekken".⁶⁾ Doch Da Costa achtte het „ook voor de toekomst reeds iets, dat een broederlijk zamenzijn en hartelijk zamen spreken onder opzien tot den Heer, en in gemeenschap met een kenbaar opkomend geslacht, ons gegeven werd".⁷⁾

J. L. van Essen.

¹⁾ O. G. Heldring, *leven en arbeid*, door L. Heldring, Leiden, 1881, p. 178/83.

²⁾ Willem Bilderdijk, *Brieven*, uitgeg. door W. Messchert, Rotterdam, 1837, V, p. 49/50.

³⁾ Réveillarchief, Heldring aan Koenen, 4 juli 1845; vgl. Van der Hoeven, op cit., p. 106.

⁴⁾ *Brieven van Wormser*, II 1876, p. 284; vgl. Vos, op cit., I, p. 227.

⁵⁾ Kluit, op cit., p. 265.

⁶⁾ Mr. Groen van Prinsterer, *Brieven van Mr. Isaac da Costa*, I, Amsterdam, 1872, p. 238/9.

⁷⁾ Idem, p. 243.

GENADE EN WAARHEID

II

We zagen de vorige keer, dat „genade" in de Schrift ook kan betekenen „wijsheid", en dan speciaal de wijsheid zoals die uit de mond van een spreker wordt gehoord.

Het wil me voorkomen, dat we „genade" in deze betekenis ook aantreffen in Hand. 18 : 27. Daar staat, dat Apollos voor de gelogen in Achaja van groot nut was „door de genade". Het volgende vers geeft de verklaring: „want onvermoeid bestreed hij de Joden in het openbaar, waarbij hij uit de Schriften aantoonde, dat Jezus de Christus is". Nietwaar? in vs 24 was van Apollos gezegd, dat hij machtig was in de Schriften; en dáardoor is hij — naar de woorden van de apostel Paulus in 2 Tim. 3 : 16¹⁾ — **bekwaam „om te onderwijzen en te weerleggen"**. Er staat dan ook met zoveel woorden van hem vermeld, dat hij „**sprak en leerde**" (vs 25). Als dus in vs 27 gesproken wordt van zijn „genade", dan tekent dat woord ons Apollos in zijn bekwaamheid als leraar en apologet.

Wij kunnen dus de uitdrukking „vol van genade" omschrijven als „door den Geest vervuld met wijsheid"; maar dan moeten we zulk een „wijze" toch wel zetten in het gezelschap, waarin hij in 1 Cor. 1 : 20 en in Matth. 23 : 34 voorkomt. In eerstgenoemde tekst lezen we: „waar is de wijze, waar de schriftgeleerde, waar de onderzoeker?"²⁾ En in de laatst aangehaalde Schriftplaats heet het: „zie, Ik zend tot u profeten en wijzen en schriftgeleerden". Daar vinden we drie benamingen die ons de aard van de „wijsheid" waarom het hier gaat, beter doen verstaan. Allereerst: „de schriftgeleerde", een figuur dus als Apollos, „machtig in de Schriften". Vervolgens: „de onderzoeker"; eigenlijk zou men juister doen met te vertalen „de redetwister" (of „de debater"), want er staat hier een woord, dat van dezelfde stam is afgeleid, als het in Hand. 6 : 9 gebezigde werkwoord. Daar wordt gezegd, dat o.a. Libertijnen met Stephanus „debatteerden". Wij denken dus

den in afwachting van wat uit deze samenkomsten worden zal".⁵⁾ Zo ging de vergadering uiteen. Het punt van de kerk, dat Heldring ook op het programma had geplaatst, was nauwelijks ter sprake gekomen tot „niet geringe teleurstelling" van Groen. Het samenzijn met „zoovelen, wier geloof en hoop de onze zijn, met wie ik mij hartelijk vereenigd gevoelde", was wel „een wezenlijk genoeg" voor hem geweest. Maar alles was zo vaag en onbestemd. „Het teederste en gewichtigste punt, de **Kerk**, werd zelfs niet te berde gebracht; voorzeker niet uit vergetelheid, maar uit besef dat eene behandeling daarvan ons op een zeer los en gevaarlijk terrein zou kunnen plaatsen. — — Ik zou bijna zeggen, dat ook deze zamenkomst mij in het denkbeeld bevestigd heeft dat, om eene nuttige rigting aan onze overleggingen te geven, het volstrekt noodig zal wezen ons minder als **individuën** te beschouwen en meer als **leden**, niet slechts der **onzichtbare gemeente**, maar ook van die **historische kerk**, welke in Nederland, dunkt mij, uit Afscheidenen zoowel als **niet-afgescheidenen** bestaat, voor zoo ver zij, op grond van Gods Woord, zich met de grondslagen der Belijdenis vereenigen; zonder zich aan de gestadige toetsing, en wanneer die noodig mogt zijn, ook zuivering van het menselijke werk in het allerminst te willen onttrekken".⁶⁾ Doch Da Costa achtte het „ook voor de toekomst reeds iets, dat een broederlijk zamenzijn en hartelijk zamen spreken onder opzien tot den Heer, en in gemeenschap met een kenbaar opkomend geslacht, ons gegeven werd".⁷⁾

J. L. van Essen.

¹⁾ O. G. Heldring, *leven en arbeid*, door L. Heldring, Leiden, 1881, p. 178/83.

²⁾ Willem Bilderdijk, *Brieven*, uitgeg. door W. Messchert, Rotterdam, 1837, V, p. 49/50.

³⁾ Réveillarchief, Heldring aan Koenen, 4 juli 1845; vgl. Van der Hoeven, op cit., p. 106.

⁴⁾ *Brieven van Wormser*, II 1876, p. 284; vgl. Vos, op cit., I, p. 227.

⁵⁾ Kluit, op cit., p. 265.

⁶⁾ Mr. Groen van Prinsterer, *Brieven van Mr. Isaac da Costa*, I, Amsterdam, 1872, p. 238/9.

⁷⁾ Idem, p. 243.

bij het woord „onderzoeker" maar weer het best aan mensen als Apollos en Stephanus, die in disputen met de tegenstanders de waarheid van het evangelie verdedigen. Tenslotte: „de profet". Ook dat is weer een figuur, bij wie alle nadruk valt op het **spreken** van het Woord des Heeren.

Ik kan niet nalaten in verband met dit laatste te wijzen op een opmerkelijke plaats in een van de oudere stukken van de christelijke literatuur, de z.g. brief van Barnabas. Deze schrijver zegt nl. (cap. V), dat de profeten van Christus profeteerden, daar ze van Hem hun „genade" hadden. Het komt me voor, dat we ook hier „genade" zullen moeten verstaan in de zin van „door den Geest van Christus verleende wijsheid, die bekwaam maakt tot spreken en onderrichten".

Ten besluite — we kunnen niet alle hier in aanmerking komende plaatsen behandelen — nog een tekst waaruit blijkt, dat ook de apostel Paulus het woord „genade" wel in de bovenomschreven betekenis hanteert. In 1 Cor. 2 : 6/7 stelt hij tegenover elkaar „de **wijsheid** dezer wereld" en „de **wijsheid** Gods", die hij, Paulus **spreekt**. Maar als in de tweede brief aan de gemeente van Corinthe diezelfde tegenstelling weer ter sprake komt, dan staat tegenover „vleselijke **wijsheid**" opeens de „**genade** Gods" (2 Cor. 1 : 12).

Alvorens nu na te gaan, of de gevonden betekenis van het woord „genade" nu ook inderdaad past in Joh. 1 : 17, wil ik nog even de aandacht vestigen op een **begeleidend verschijnsel** van deze „genade", deze leraarswijsheid.

Het zal wie de tot dusver besproken teksten heeft gevolgd, misschien zijn **opgevallen**, dat meermalen naast „wijsheid" melding wordt gemaakt van „kracht". Van Stephanus lezen we: „vol van genade en **kracht** deed hij wonderen en tekenen onder het volk" (Hand. 6 : 8). En evenzo stond er van de mensen uit Nazareth, dat zij zich verbaasden over Jezus' wijsheid en over de

„**krachten** die door Zijn handen geschieden" (Marc. 6 : 2; vgl. Matth. 13 : 54).³⁾ Het zal, met het oog op wat straks volgt, nuttig zijn dit voor de aandacht te houden.

En nu dan terug naar Joh. 1 : 17.

We zijn nu via de uitdrukking „vol van genade" in 1 : 14 voor het woord „genade" gekomen op de betekenis „wijsheid", en dan wel speciaal de wijsheid zoals ze van de lippen van de leraar komt. We zullen nu de proef op de som moeten nemen. M.a.w. we zullen moeten nagaan, of deze betekenis voor het woord „genade" nu ook past in **Joh. 1 : 17**. We kunnen de vraag nog breder nemen: kan zo verstaan dit woord „geplaatst" worden in **de voorrede** van het vierde evangelie? Ja, we willen zelfs zo breed mogelijk voeling houden met het verband en ons dus afvragen: klopt zo wellicht de typering die van Christus gegeven wordt in 1 : 17 op de tekening die **het Johannes-evangelie als geheel** van de Christus biedt?

We zullen deze drie vragen achtereenvolgens trachten te beantwoorden.

Wat de eerste betreft: zowel in vs 14 als in vs 17 komt voor de combinatie „genade en **waarheid**". We zullen ons dus allereerst moeten bezinnen op de betekenis van laatstgenoemde term. En nu komt dit woord „**waarheid**" gelukkig wel vaker voor in het Johannes-evangelie. Zelfs zeer dikwijls. En hoewel niet steeds, toch heeft het daar herhaaldelijk de betekenis: **het woord Gods, of de woorden Gods**. De meest duidelijke plaats is wel het bekende 17de vers uit het 17de hoofdstuk, waar Jezus de Vader aldus voor Zijn discipelen bidt: „heilig hen in Uw **waarheid**; **Uw woord is de waarheid**". We kunnen verder nog wijzen op 8 : 40; waar de Heiland Zichzelf noemt „iemand die u **de waarheid** heb gesproken, die Ik van God gehoord heb", waar we naast kunnen leggen 3 : 34 „Hij dien God gezonden heeft (d.i. dus Christus) spreekt **de woorden Gods**". En als we ook even de brieven van Johannes in de gezichtskring mogen trekken: in 2 Joh. : 1 spreekt de apostel van „**de waarheid** die in ons blijft"; doch zakelijk hetzelfde bedoelt Christus, wanneer Hij in het evangelie (15 : 7) zegt: „wanneer **Mijn woorden** in u blijven" (en „Mijn woorden" zijn „**Gods woorden**"; immers in 17 : 8 zegt Christus tot de Vader: „de woorden die Gij Mij gegeven hebt, heb Ik hun gegeven").

Welnu, wanneer we nu in 1 : 17 onder „**waarheid**" verstaan „de woorden Gods, de boodschap die God voor Zijn volk meegeeft", dan past voor „genade" de betekenis „**leraarswijsheid**" uitstekend, meen ik. Wanneer men „genade" zo opvat, dan sluit daarop „**waarheid**" (in genoemde betekenis) geheel aan. „Vol van genade" wil dan zeggen: Christus was door de Geest toegerust met wijsheid. Hij had het charisma van de leraar. En „vol van **waarheid**" betekent: aan deze door de Geest toegerusten Leraar heeft God nu in volle rijkdom de boodschap voor Zijn volk meegegeven.

Daar is in het naaste tekstverband nog iets — als ik wel zie — dat de hier voorgeslagen opvatting van het woord „genade" steunt. In het volgende vers (vs 18) lezen we nl., dat Christus ons God heeft „**verklaard**". Er staat dan in het Grieks een werkwoord, waarmee ons woord „exegeet" samenhangt. Het gaat dus over een bezigheid van de **leraar**.

We komen nu tot de tweede vraag: past zo verstaan de term „genade" wellicht ook beter in het kader van de voorrede van het Johannes-evangelie? En we menen ook deze vraag bevestigend te mogen beantwoorden.

In de eerste plaats valt in rekening te brengen, dat Johannes in zijn voorrede van Christus de opvallende benaming „het Woord" bezigt. Prof. Koole zegt daarover in zijn Paraphrase (blz. 16) o.a. het volgende: „Als wij overwegen, wat in de gedachtenwereld, waarin de evangelist leefde, met het „woord" bedoeld werd, merken wij dat het niet zozeer om iets gaat, dat uitgesproken is, maar dat uitgesproken wordt. Het gaat om het woord, **zoals het van de lippen van de spreker komt**" (vet van mij, D.H.). Is dan de correspondentie tussen dit „Woord" en de betekenis van „genade" die wij vonden, niet treffend?⁴⁾

In de tweede plaats: van dit „Woord" wordt gezegd: „in Hem was leven; ja, Hij was het leven, het licht der mensen".⁵⁾

„**Leven**" en „**licht**": ik heb de indruk — laat

ik voorzichtig spreken — dat ook het verstaan van deze beide benamingen van de Heiland vergemakkelijkt wordt, wanneer wij in vs 14—17 het woord „genade” opvatten als „wijsheid”. Over „wijsheid” immers wordt herhaaldelijk gesproken in het boek Spreuken. En ook daar wordt bij dit woord met name gedacht aan de wijsheid die over de lippen komt bij het onderricht. Ik denk b.v. aan 10 : 13 „op de lippen van den verstandige wordt wijsheid gevonden”; en aan 4 : 5 „verwerf wijsheid, verwerf inzicht, vergeet niet en wijk niet af van de woorden mijns monds”.

Welnu, legt dit boek niet tevens nauw verband tussen „wijsheid” en „leven”? Op tal van plaatsen laat het zich daarover uit: „het onderricht van den wijze is een bron des levens” (13 : 14); „welzalig de mens die wijsheid vindt... een boom des levens is zij voor wie haar aangrijpen” (3 : 13, 18). En als deze „wijsheid” in hoofdstuk 8 verpersoonlijkt wordt en zelf sprekende wordt ingevoerd, dan zegt zij: „wie mij vindt, heeft het leven gevonden” (vs 35).

Evenzo ligt er verband tussen „wijsheid” en „licht”. De Prediker zegt: „Wel ontwaarde ik, dat de wijsheid haar voordeel heeft boven het onverstand, zoals het licht zijn voordeel heeft boven de duisternis” (2 : 13). En wil men een plaats, waar beide („licht” en „leven”) in verband met de „wijsheid van den leraar” voorkomen, dan zouden we willen wijzen op Spr. 6 : 23 „de onderwijzing is een licht, de vermaningen der tucht zijn een weg ten leven”.

Zou de veronderstelling te gewaagd zijn, dat tegen deze achtergrond van Spreuken de voorrede van Johannes' evangelie geprojecteerd staat? Als deze schrijver aldus aanvangt: „in den beginne was het Woord en het Woord was bij God...”, dan gaan toch haast als vanzelf onze gedachten terug naar Spr. 8 : 22 „de Heere heeft mij (d.i. de wijsheid) tot aanzijn geroepen als het begin van Zijn wegen vóór Zijn werken van ouds af. Van eeuwigheid aan ben ik geformeerd, van den beginne, eer de aarde bestond”. En als men voor het verstaan van het vervolg van Joh. 1 („alle dingen zijn door het Woord geworden en zonder dit is geen ding geworden, dat geworden is”) zou willen wijzen op Ps. 33 : 6 („door het woord des Heeren zijn de hemelen gemaakt”), dan is dat wel terecht, denk ik¹⁾; maar wij kunnen aanstonds naast deze tekst uit Ps. 33 een paralleltekst zetten, waarin „het woord” vervangen is door „wijsheid”, n.l. Spr. 3 : 19 „de Heere heeft door wijsheid de aarde gegrond”.

Gezien nu dit zeer waarschijnlijke verband tussen Joh. 1 en Spreuken lijkt het mij goede zin te geven, wanneer we in Joh. 1 : 17 aan „genade” de betekenis hechten van „wijsheid, gelijk ze uit de mond van de leraar komt.

Rest ons nog de derde vraag te beantwoorden. Doch die sparen we tot de volgende keer.

D. Holwerda.

¹⁾ Het is opvallend, dat Paulus in het voorafgaande vers van de Schriften zegt, dat ze „wijs kunnen maken”. Ik ben geneigd ook in Ef. 4 : 29, waar dezelfde apostel zegt, dat een goed woord dat uit de mond gaat „genade” geeft aan de hoorders, het woord „genade” op te vatten als „wijsheid”.

²⁾ Hier is weliswaar sprake van een „debater van deze eeuw” (dus van een tegenstander van de Heere, vgl. mijn „De grondlegging der wereld. — Zag Israël zijn uittocht als schepping?”, blz. 74 vlgg.), maar dat doet aan de waarde van de verbinding met „wijze” en „schriftgeleerde” niets af. Niet alleen „deze eeuw”, maar ook het Koninkrijk Gods kent zijn wijzen, schriftgeleerden en debaters.

³⁾ Misschien mogen we in dit verband ook betrekken Hand. 14 : 3. Daar lezen we: Paulus en Barnabas verkeerden geruime tijd in Iconium „vrijmoedig sprekende in vertrouwen op den Heere, die getuigenis gaf aan Zijn woord van genade en tekenen en wonderen door hun hand deed geschieden”. Het zou mij thans te ver voeren, de kwestie die de verklaring van de term „Zijn woord van genade” meebrengt, uitvoerig te bespreken. Misschien kan ik hier later nog eens op terug komen.

⁴⁾ Men zal wel niet willen tegenwerpen, dat iemand (in dit geval de Christus) toch niet tegelijk „het woord” en „de spreker” (immers dat houdt „vol van genade” zo ongeveer in) kan heten. We zouden dan willen wijzen op Joh. 10, waar Christus Zichzelf in vs. 11 „den goeden herder” noemt, die door de deur binnenkomt (vgl. vs. 2), terwijl Hij in vs. 7 had gezegd: „Ik ben de deur der schapen”. Het beeld kan, in

BOEKBESPREKING

Ds D. N. Habermehl: **Ons dagelijks werk. De Christen in de industrie.**

Uitg. J. H. Kok N.V. Kampen 1959.

Meer kritisch dan enthousiast ben ik aan de lezing van Ds Habermehls boek begonnen.

Door ervaring geleerd, heb ik doorgaans weinig vertrouwen in de sociale voorlichting van dominees. Daarbij: Wat zou deze jonge predikant, die slechts enkele jaren in de typisch industriële Zaanstreek stond, voor nieuws weten te vertellen over „de christen in de industrie”?

Na de vele publicaties van belezene en geroutineerde vakmensen als b.v. Prof. Banning en verschillende V.U. professoren, leek mij dit thema nogal afgezaagd.

Nu ik echter dit 130 bladzijden tellende boekje gelezen heb, is er zeker critiek, maar wat domineert is toch de waardering en de dankbaarheid.

Afgezien van het laatste hoofdstuk, waarin de schrijver gaat theoretiseren over het functioneren van de kerk in het moderne arbeidsmilieu en een lans breekt voor het instituut van industriepredikant, is het een kostelijk boekje.

De grote verdienste van Ds. Habermehl is, dat hij ons in zijn boek de ogen opent voor de rijkdom aan gegevens welke de Schrift biedt met betrekking tot ons dagelijks werk.

„Ons dagelijks werk” getuigt van liefde en grote eerbied voor de Bijbel en is een Schriftstudie, die goede diensten kan bewijzen aan allen, die in hun persoonlijk- of verenigingsleven antwoord moeten geven op de actuele vraag: wat zegt de Schrift over de arbeid?

De waarde van dit boek ligt niet in een wetenschappelijke accuratesse waarmee de schrijver de sociale problemen beschrijft. Wie daar naar zoekt kan beter terecht bij sociologen van bekende naam en grote faam.

Neen, de grote waarde van Ds Habermehls studie ligt hierin, dat ze weinig theorie geeft en bijkans onafgebroken de Schrift aan het woord laat. Daarom verdient ze een ereplaats naast, in veel gevallen zelfs boven genoemde sociologische studies.

Na een kort en oriënterend woord vooraf van prof. R. Schippers, worden achtereenvolgens behandeld:

- Het evangelie en ons dagelijks werk.
- Het nieuwe leven en ons dagelijks werk.
- Onze verhoudingen tot de anderen op het werk.
- Het gezin als thuisfront.
- De zondag.
- De kerk en ons dagelijks werk.
- De industriepredikant (aanhangsel).

Ik wil niet toegeven aan de verleiding elk van deze hoofdstukken afzonderlijk te bespreken. Die verleiding is wel groot, omdat Ds. Habermehl dikwijls schrijft over toestanden in de Zaanse industrie en over dingen waarmee de fabrieksarbeider schier dagelijks te maken heeft.

Steeds weer wordt de lezer getroffen door de frisse en originele wijze waarop Ds Habermehl de actuele sociale problemen benadert.

Door deze wijze van benadering neemt de schrijver wel gefundeerd stelling tegenover het idool van vele christelijke en niet-christelijke sociologen, n.l. de bedrijfsgemeenschap. Op blz. 67 e.v. zegt hij daarvan o.m.:

„Talloos zijn in de Bijbel en in het leven de voorbeelden ervan, dat er geen ding is, behorende tot de orde van dit aardse leven, dat de mensen samenbindt tot een werkelijke gemeenschap. Armoede heeft niet de kracht tot gemeenschapsvorming; evenmin het samen slaaf zijn van één en dezelfde heer (Ex. 2 : 13; Matth. 18 : 23; 20 : 11—15), d.i. dus het samen verrichten van arbeid in hetzelfde bedrijf”. En verder: „Wij besluiten dus: waar in Christus de zonde, als de gemeenschapsdodende factor, wordt onderkend, verzaakt en vergeven, is alleen in Christus echte gemeenschap tussen mensen mogelijk”. (blz. 69).

In zijn afwijzing van de modebegrippen als „bedrijfsgemeenschap” en „human relations”

dezelfde sfeer blijvend, toch lichtelijk worden gewijzigd.

⁵⁾ Deze (van de gangbare afwijkende) vertaling heb ik verdedigd in „Opbouw”, 1ste jrg., nr. 2 (5 April 1957).

⁶⁾ Waarmee ik overigens nog niets zeg over de bruikbaarheid van deze tekst als bewijspplaats voor de Drieëenheid.

is Ds Habermehl niet onduidelijk en met die afwijzing bewijst hij gezond kritisch te staan tegenover opvattingen die toch algemeen gangbaar zijn.

Na en naast deze lof, die alleszins betamelijk is, hebben wij ook critiek.

Critiek die zich toespitst op het laatste hoofdstuk en het aanhangsel waarin de schrijver resp. een weinig originele theorie weggeeft over de taak der kerk in het arbeidsleven en een lans breekt voor het instituut van de industriepredikant.

Nu is het wel tekenend dat, terwijl het boekje tot dusver doorlopend heenwijst naar de Schrift en vanuit de Bijbel argumenteert, in het laatste hoofdstuk bijna geen beroep op de Schrift wordt gedaan en in het aanhangsel de Schriftuurlijke fundering vrijwel geheel ontbreekt. Dat geeft te denken en maakt voorzichtig. Die voorzichtigheid gaat over in wantrouwen als in de plaats van het beroep op de Schrift veelvuldig gebruik wordt gemaakt van moderne, vage woorden en begrippen als „Bijbelse doorlichting van de arbeid”, „gemeentevorming binnen de fabriek”, enz.

In de eerste paragraaf van het laatste hoofdstuk kunnen wij ons nog wel vinden. Immers, hier geeft Ds Habermehl deze begripsbepaling van de Kerk: „Onder de kerk verstaan wij hier het Lichaam van Christus op aarde, de gemeenschap van de door Christus verlost en in Christus geheiligden”.

Helaas, in de volgende paragraaf, handelend over het functioneren van de kerk in het werkmilieu, begint de schrijver al zwellende op moderne theorieën de vaste grond te verlaten. In navolging van de meeste „christelijke” sociologen, wordt — buiten de oorspronkelijke begripsbepaling om — de ORGANISATIE der kerk vereenzelvigt met de GEMEENSCHAP der kerk.

Dan komt de schrijver ook tot deze ontstellende constatering: „Nu staan wij echter voor het feit, dat de kerk als organisatie niet kán functioneren op het terrein van de dagelijkse arbeid. Omdat de kerk is komen te staan buiten de sfeer van het dagelijks leven van haar leden”. Een kerk die dat niet meer kan en dat niet meer doet is geen kerk meer.

Wat maakt men het zich, met de moderne theorieën over de kerk als gemeenschap van gelovigen tegenover de kerk als organisatie toch moeilijk.

De zaak is zo eenvoudig. Waar één christenarbeider op 'n afdeling, waar meerdere christenarbeiders in een bedrijf hun roeping (waarop Ds Habermehl ze zo prachtig wijst) én als christen én als arbeider-collega getrouw vervullen, functioneert de kerk door hen, profetisch, priesterlijk en koninklijk en oefent de kerk zo haar zegenrijke invloed uit op het arbeidsleven.

Tegenover hen, die van de organisatie der kerk wonderveel verwachten zou ik het zó willen stellen: de kerk functioneert in het arbeidsleven allereerst en allermeeest DOOR haar leden en de kerk functioneert VOOR haar leden, als zij zich houdt aan de Goddelijke opdracht tot verkondiging van het Woord. De kerk moet ernst maken met deze opdracht en in haar ambtelijke diensten de gelovigen aansporen tot het getrouw vervullen van hun roeping, ook in het leven van de dagelijkse arbeid, opdat de door Christus verlost en in Christus geheiligden in hun arbeid en op hun werk functioneren als kerk, als leesbare brieven van Christus. En als de kerk op het terrein van de arbeid niet meer door haar leden als kerk functioneert, helpt het heus niet, al zet de ORGANISATIE van de kerk, naast elk roepingverzakend kerklid een industriepredikant of dito ouderling. God geeft hier duidelijke opdrachten aan Zijn gelovigen — en weer zeggen wij: Ds Habermehl laat ons die opdrachten zo duidelijk zien — maar dat Hij opdracht gaf tot zo'n machtige ORGANISATIE der kerk en die ORGANISATIE opdrachten gaf voor functionering op het terrein van de cultuur en de arbeid, geloof ik niet, zolang Ds Habermehl e.a. hun theorieën niet Schriftuurlijk funderen kunnen.

Het spijt mij, dat Ds Habermehl, die op zo'n frisse en originele wijze de Schrift kan laten spreken zijn boek besluit met een niet ongevaarlijke en niet originele theorie over de functionering van de kerk in het arbeidsleven.

Vanwege het vele goede, dat Ds Habermehls boekje biedt, kan het van harte worden aanbevolen. Maar aanbevolen met de raad: Lees kritisch, vooral het slot.

Wormer.

Jac. Wijnands.

Een stem uit de kerken

Uit welke Schriftgedeelten wij hoorden preken.

Sinds ongeveer 40 jaren houden wij aantekeningen van de door ons beluisterde preken. Door 's HEREN gunst hebben we een „menigte” preken mogen beluisteren en nu de „zes kruisjes” een poosje gepasseerd zijn, gaan we een en ander eens overzien. De preken die we beluisterden zijn uitgesproken door oude en jonge predikers, professoren, kandidaten en studenten. We hebben veel „leesdiensten” beluisterd (en ook zelf in menige „leesdienst” een preek gelezen). Ook deze preken zijn natuurlijk in de „statistiek” opgenomen.

Vooraf echter een opmerking naar aanleiding van het bovenstaande.

Op zekere dag had een professor (op een dag in de week) een huwelijk bevestigd. Toen hij na afloop een maaltijd kwam gebruiken zei een der zoons... „kijk maar uit professor als u hier komt preken, want mijn vader tekent al de preken aan die hij hoort en als u dan soms dezelfde preek eens zoudt houden...”.

Dan zullen we eens kijken of uw vader het goed doet, aldus de hooggeleerde en pakte de Bijbel, bladerde wat en vond de tekst waarover hij bijna een jaar geleden gepreekt had, voorzien van datum en het bijschrift dat K. S. op die datum er over gepreekt had. Het was in orde, aldus de onverwachte „examinator”. Doch terzake.

We hebben in verschillende provincies gevraagd en voorgangers beluisterd uit alle delen van het land en willen hiermee maar zeggen dat onderstaand lijstje niet „eenzijdig” is.

Er zijn verschillende Bijbelboeken waaruit wij weinig hoorden preken wat natuurlijk niet zeggen wil dat er over 't algemeen weinig uit gepreekt wordt. Wel is bekend dat uit sommige Bijbelboeken weinig gepreekt wordt. Waarom niet? We spreken wel eens een predikant die placht te zeggen: ik ga eens over dat Bijbelboek preken, want ik wil ook wel eens weten wat daar in staat! Klare taal, want u begrijpt dat gezegde: om te weten te komen wat de HERE in Zijn Woord tot ons te zeggen heeft, moeten wij Zijn Woord kennen. Want immers, dat Woord is zo'n enorm rijke goudbron dat er niemand op de aarde is die die rijkdom kan doorgronden. En toch ook weer zo eenvoudig, doch we moeten zorgen dat we er goed „in thuis” zijn.

Hier volgt dan 't „lijstje”. Achter elk Bijbelboek staat vermeld hoeveel keren we uit dat Boek hoorden preken.

Genesis	57	Habakuk	2
Ex.	41	Zef.	1
Lev.	5	Haggai	7
Num.	12	Zach.	18
Deut.	28	Mal.	7
Joz.	16		
Richt.	21	Matth.	178
Ruth	3	Marcus	41
1 Sam.	17	Lucas	145
2 „	12	Joh.	102
1 Kon.	29	Hand.	115
2 „	19	Rom.	55
1 Kron.	6	1 Cor.	42
2 „	21	2 „	23
Ezra	4	Galaten	12
Nehemia	2	Ef.	33
Esther	1	Phil.	25
Job	19	Coll.	13
Psalmen	111	1 Thess.	12
Spreuken	15	2 „	7
Pred.	15	1 Tim.	16
Hooglied	2	2 „	16
Jesaja	86	Titus	2
Jer.	30	Filemon	1
Klaagl.	7	Hebr.	68
Ezech.	17	Jac.	22
Dan.	7	1 Petrus	28
Hos.	18	2 „	11
Joël	1	1 Joh.	20
Amos	6	2 „	2
Obadja	1	3 „	—
Jona	2	Judas	5
Micha	3	Openbaring	85
Nahum	1		

Meermalen kwam het voor dat een geheel hoofdstuk, of een gehele Psalm als tekst gekozen werd.

Slechts uit één Boek hoorden we in die 40 jaar nimmer preken n.l. uit 3 Johannes.

Het Boekje waarin vermeld staat wat de grootste blijdschap van Johannes was en ook voor ons geldt, n.l. dat ik hoor dat m'n kinderen in de waarheid wandelen. Als onze dominé dit leest heb ik hoop dat hij z'n gezegde in toepassing brengt n.l. ik ga er eens uit preken want ik wil ook wel eens weten wat er in staat....

Luctor.

VAN HIER EN GINDS

De synodale Jeugdbonden

Op Hemelvaartsdag besloten de Ned. Bond van Jongelingsverenigingen op Geref. Grondslag en de dito bond van Meisjesverenigingen een fusie aan te gaan. De Jongelingsbond aanvaardde de fusie met 400 tegen 55 stemmen. De Meisjesbond met 347 tegen 14 stemmen. De nieuwe bond heeft het volgende grondslagartikel aanvaard: „De grondslag van de bond is de Bijbel, het Woord van God! In al zijn arbeid achte de bond zich gebonden aan de Drie Formulieren van Enigheid”.

Nieuw hoofd Koptische Orthodoxe Kerk

Een 57-jarige monnik, die verscheidene jaren in afzondering heeft geleefd, is zondag gekroond tot de 116de opvolger van Marcus en hoofd van de Koptische Orthodoxe Kerk. De kroning geschiedde in de Marcus-kathedraal te Caïro.

De titel van de nieuwe patriarch is „Kyrollos de zesde, allerheiligste paus en patriarch van de grote stad Alexandrië en het gehele land Egypte, van Jeruzalem en de Heilige Stad, van Nubië, Abessinië en Pentapolis en de gehele prediking van Marcus”.

De Koptische dochterkerk in Ethiopië had verzocht de kroning uit te stellen. Zij was er niet bij vertegenwoordigd. Men acht het niet uitgesloten, dat de Ethiopiërs een eigen paus zullen kiezen.

Kerkbouw

De Ned. Herv. Kerk heeft een groots opgezet plan voor kerkbouw ontworpen. Ze wil n.l. zestien miljoen gulden bijeenbrengen om kerken te bouwen.

De Rooms-Katholieke Kerk wil in de komende tien jaren niet minder dan 90 grote kerken bouwen, met gemiddeld 800 zitplaatsen die per stuk ± een miljoen kosten en bovendien nog een groot aantal hulpkerken. De financiën wil men krijgen door wekelijkse collecten voor het bisschoppelijk bouwfonds.

De kerk in de „Oostzône”

Voor het geval het, als gevolg van de Sovjetrussische Berlijn-plannen en een eventueel separaat vredesverdrag, tussen de Sovjetunie en de z.g. „Duitse Demokratische Republiek” (de Oostzône van Duitsland) tot een splitsing in de Kerk mocht komen, heeft de provinciale synode van de protestantse kerk in Berlijn-Brandenburg maatregelen getroffen om voortzetting van het kerkelijke leven veilig te stellen. Met grote meerderheid verleenden de rond 240 synode-leden als vertegenwoordigers van de 4,7 miljoen protestanten in Berlijn en Brandenburg de kerkelijke leiding de bevoegdheid voor bovengenoemd geval de vereiste noodverordeningen af te kondigen.

Het nieuwe ontwerp Onderwijs-wet

Op de vergadering van Gereformeerd Schoolverband heeft Prof. Scholten scherpe kritiek uitgeoefend op het ontwerp voor een nieuwe Onderwijswet. Hij achtte het onaanvaardbaar omdat het in strijd is met de wettelijk gegarandeerde en historische gegroeiende onderwijs-vrijheid. De grondwetbepalingen inzake de onderwijsvrijheid werden indertijd met één stem tegen door Eerste en Tweede Kamer aangenomen. De regering — aldus Prof. Scholten — heeft de zorg voor het onderwijs op zich genomen, maar zich alleen gemengd in de wijze waarop het openbaar onderwijs diende te worden gegeven. Voor het bijzonder onderwijs gold, dat het aan eisen

van deugdelijkheid behoorde te voldoen. Maar thans gaat men onder het mom van eisen van deugdelijkheid de pedagogische vrijheid van het onderwijs beknotten.

Prof. Scholten citeerde de uitspraak van Cort van der Linden: „Uit regeringszorg volgt geen regeringsinmenging”. Hij zeide het erg op prijs te stellen wanneer minister Cals dit nog eens zou nalezen. Het kwam hem onbegrijpelijk voor, dat een rooms-katholiek minister dit ontwerp kon indienen, dat volkomen afwijkt van de lijn, die Schaepman, Van Wijnbergen en Nolens hebben gevolgd.

De vrijheid van onderwijs voor heel het volk is een uitvloeisel van de grondwet. Die vrijheid wordt door de mammoetwet aangetaast. Dit blijkt ook uit de betekenis, die men aan de term „gelijkstelling” geeft. Daarmee werd altijd bedoeld de financiële gelijkstelling van het bijzonder onderwijs met het openbaar onderwijs. Thans wordt het woord „financieel” weggelaten, maar zo heeft de wetgever het vroeger nooit uitgelegd en toegepast.

KERKNIEUWS

Predikanten, kandidaten en studenten, die voornemens zijn hun vacante in het westen van Schouwen (Renesse-Burgh-Haamstede) door te brengen, worden vriendelijk verzocht zich, in verband met de voorziening in de Dienst des Woords, in verbinding te stellen met C. A. van Oord, „Boshoek”, Kloosterweg 29, Haamstede. (Tel. 01115 - 259).

Beroepen te Almkerk-Werkendam en te Oldenzaal, cand. H. W. Ophoff te Dalfsen; bij the free Ref. Church of Armadale (Australië), A. Veldman te Rotterdam-Delfshaven.

Aangenomen naar Gees, kand. H. de Jong van Alblasserdam; naar Zwagerveen-Zwaagwesteinde, kand. A. Geelhoed te Hoek (Zld.).

Bedankt voor Stadskanaal, D. Berghuis te Grottegast, Gerkesklooster-Stroobos; voor Houwerzijk, J. Keizer te Brouwershaven.

Beroepbaar: kand. E. Zwarteveen. Adres: Assendorperstraat 165 A te Zwolle.

Drukkerij Steenbergen

ZEIST - TELEFOON 03404 - 2452

Periodieken

Boekwerken

Handeldrukwerk

BETALING ABONNEMENTSGELDEN

1 april begon de nieuwe jaargang van ons blad. We verzoeken onze abonné's die per jaar betalen f 10.—, en zij die per halfjaar betalen f 5.— te willen overmaken op onze postrekening 233117, t.n.v. Drukkerij Steenbergen, Zeist met vermelding OPBOUW.

Ter voorkoming van de hoge incassokosten vertrouwen we dat U aan ons verzoek wilt voldoen.

De Administratie.

Abonnementen s.v.p. bij vooruitbetaling door storting op giroreken. 233117 t.n.v. Drukkerij Steenbergen, Zeist, met vermelding voor „Opbouw”.

Abonnementsprijs: f 5.- p. halfj. - f 10.- p. jr. Studenten abonnement f 6.- per jaar.

Losse nummers 25 cent. Buitenland: f 6.25 per halfjaar - f 12.50 per jaar.

Regelprijs 20 cent per m.M.

Bij contract reductie.

**ADVERTENTIE-TARIEF :
FAMILIEBERICHTEN :**

Regelprijs 15 cent per m.M.